

KÖRNYEZETJOG A FELSŐOKTATÁSBAN

CSAPÓ Olga¹, JÁVOR Benedek²

¹ Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földtudományok Doktori Iskola
7624 Pécs, Ifjúság u. 6., csapo.olga@gmail.com

² Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar,
Környezetjogi és Gazdasági Szakjogok Tanszék
1088 Budapest, Szentkirályi u. 28., bjavor@jak.ppke.hu

Kulcsszavak: fenntarthatóságra nevelés, környezetvédelem, környezetjog, felsőoktatás, környezeti tudatosság, környezeti nevelés, környezeti tárgyak,

Összefoglalás: A fenntarthatóság megvalósításában az oktatásnak megkülönböztetett szerepe van. Különösen igaz ez azokra a szakmákra, amelyek a környezethasználat kötelező normáinak, a jogszabályi kereteknek a kialakításában illetve végrehajtásában vesznek részt. A jogászok környezeti ismereteinek elmélyítése és az érintkező szakmák kurikulumain belül a környezetjog megfelelő oktatása nélkül aligha várható mélyreható változás a mindennapokban. Kutatásunk során azt vizsgáltuk, hogy a környezetjog, mint a természeti rendszereket érintő döntéseink kötelező érvényű kerete, hogyan, milyen mélységben jelenik meg a hazai felsőoktatásban egyfelől a jogi karokon, másrészt a nem jogi felsőoktatásban. A környezeti jog megjelenésének általános felmérése a hazai felsőoktatásban mindmáig nem történt meg kellő alaposítással. A kutatás során a magyarországi egyetemi képzéseket vizsgáltuk. Az adat- és információgyűjtéshez az internetet használtuk fel. Az egyes egyetemek honlapjait tanulmányozva kurzusleírásokat, tantervi hálókat elemeztünk. Ezekből gyűjtöttük össze a környezetjogi tantárgyakat. Megállapítást nyert, hogy a környezetjog, valamint további, kiegészítő környezeti tárgyak oktatása valamennyi hazai jogi karon megvalósul. Jelentős különbségek tapasztalhatók azonban a környezetjogi képzés megjelenésében (kötelező vagy fakultatív tárgy), intenzitásában (hány órában, hány féléven keresztül) illetve sokszínűségében (milyen egyéb környezeti tárgyak érhetők el). Szükségnek látszik az oktatás harmonizációja az egyes egyetemek között, annak érdekében, hogy kiszámítható, megbízható környezetjogi ismeretekkel rendelkezzenek az egyes egyetemeken végző hallgatók. Megerősítésre szorul a környezeti és környezetjogi oktatás a nem jogi szakokon is. Ennek érdekében felmerül egy egységes, komplex környezeti tárgy kidolgozásának és bevezetésének szükségessége a hazai felsőoktatásba.

Bevezetés

Egy fenntartható, élhető és a szolidaritást hangsúlyozó világ kialakításában a felsőoktatásnak, mint a jövő értelmiségét, vezetőit és tanárait képző szellemi műhelynek kiemelkedő szerepe van (HAJNAL 2006). Olyan szemléletű programok, modulok, tárgyak bevezetésére van szükség, amelyek kutatási területtől függetlenül figyelembe veszik a környezet és a további fejlődés globális kihívásait (VÁSÁRHELYI és VIKTOR 2003). Mindehhez nélkülözhetetlen a tudományágak közötti együttműködés. Különösen fontos a környezeti tárgyak és a környezeti jog ismerete, elsősorban a jogi jellegű képzéseken belül, hiszen a jog az az írott normarendszer, amely orientálja és megszabja többek között a környezettel szembeni viselkedésünk kereteit is. A döntéshozatali eljárások során ez az irányadó, a jogászok pedig fontos, döntéshozói pozíciókba kerülhetnek (jogalkotás, jogalkalmazás), és így megkülönböztetett jelentőségük lehet a közösségi döntések befolyásolásában.

Az ENSZ 57. közgyűlése által deklarált „Tanulás a fenntarthatóságért” évtizednek (2005–2014) is éppen az a legfontosabb törekvése, hogy az oktatás minden momentumát

áthassák a fenntarthatóság és a környezetvédelem alapértékei. A dokumentum az önálló véleményalkotásra, döntéshozatalra és cselekvésre képes állampolgárok nevelését tartja a legfontosabbnak.

Napjaink oktatáspolitikai törekvéseinek egyik központi fogalma eközben a gyakorlatias tudás, melynek alapvető jellemzője a valósághoz kötöttség, az alkalmazhatóság, a tapasztalattal alátámasztott tudás, ismeret. A társadalmi döntések háttérében ugyanakkor elméleti tudás is áll. Az ember pontosan abban a mértékben nyer szabadságot a világ alakítására, amilyen mértékben megismeri a korábban általa befolyásolhatatlan természeti erőket. A természettudományos tudatlanság az ember kiszolgáltatottságát növeli, szabadságát korlátozza, mert mások (szakértők) eszközévé teszi. Hogyan is lehetne érv az emberi szabadság mellett a tudatlanság? Azonban a természettudományos tárgyak ismerete önmagában még nem elégséges, hiszen ezen empirikus tudományoknak legfeljebb leíró szerepük lehet a környezeti válság természeti és társadalmi jelenségei szempontjából. Azon kérdés megválaszolására, hogy mit és hogyan kell tennünk – milyen gazdasági-társadalmi-jogi-politikai struktúrát kell létrehozunk a természeti környezet megóvására – alkalmatlanok.

Ahhoz, hogy a szerzett tudást, az elméletet átültethessük és alkalmazhassuk a gyakorlatban, számos „segítő tudományra” van szükség. Mind a természettudományos, mind a jogi diszciplínákat egy komplex egységben kell kezelnünk:

- a természettudományos oktatást ki kell, hogy egészítse egy olyan szakterület, ami a jogi-gazdasági-társadalmi rálátást növeli, a gyakorlati életben az eligazodást segíti,
- a jogtudományok pedagógiáját pedig természet- és társadalomtudományos szellemű tananyaggal kell kiegészíteni, hogy a fennálló problémák mögé láthasson a szakember.

A környezetjog oktatását két oldalról is meg lehet közelíteni. Egyfelől a joghallgatók képzési tematikájában helyet kell, hogy kapjon, mint a jogrendszer egyik nélkülözhetetlen területe. Mind a társadalom értékrendjének változásai, és így a környezeti érzékenység várható növekedése, mind pedig a munkaerőpiac egyre növekvő elvárásokat fog támasztani a megfelelő környezeti, környezetjogi ismeretekkel rendelkező jogászok képzése iránt. Másfelől az egyéb tudományok hallgatói – különös tekintettel a környezethez kapcsolódó szakterületek hallgatói – számára is szükségszerű lenne egy általános jogi ismeret elsajátítása, amely keretein belül hangsúlyosan jelenne meg a környezetvédelmi jog.

Kutatásunk során azt vizsgáltuk, hogy a környezetjog, mint a természeti rendszereket érintő döntéseink kötelező érvényű kerete, hogyan, milyen mélységben jelenik meg a hazai felsőoktatásban egyfelől a jogi karokon, másrészt a nem jogi felsőoktatásban. A környezeti jog megjelenésének általános felmérése a hazai felsőoktatásban mindmáig nem történt meg kellő alaposítással, ahogyan arra a Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia 2003-as megújított változata is rámutat.

A környezetjog és a természettudományok oktatása az egyetemeken

„Az embernek alapvető joga van a szabadsághoz, egyenlőséghez és a megfelelő életfeltételekhez egy olyan minőségű környezetben, amely emberhez méltó és egészséges életre ad lehetőséget, ugyanakkor pedig ünnepélyes kötelezettsége, hogy e környezetet a jelen és jövő nemzedékek számára megóvja és javítsa.”

1972, Stockholm

A környezetjog fontossága a jogi karok oktatásában

Hazánk jogi szakemberei nyolc egyetem jogi karáról kerülnek ki (1. táblázat). A környezetjog tárgy létjogosultsága a képzési rendszerükben nem kérdés. Hiszen alapvető állampolgári jog az egészséges környezethez való jog és szerepel a harmadik generációs emberi jogok között is. Ezzel párhuzamosan megjegyzendő, hogy a jogi karokon folyó oktatásban elenyésző a természettudományos ismeretek megjelenése, pedig az alapok megteremtése szükségszerű a környezetvédelmi jog oktatásához. A globális problémák, a környezeti elemek, a gazdasági, fejlődési, technológiai kérdések környezeti vonatkozásainak megismerése nélkül nehéz átültetni a gyakorlatba az elméleti tudást. A szerzett ismeretanyag nagymértékben segítheti a joghallgatók átfogó gondolkodásának kialakulását. A helyzetkép szerint (kurzusok céljában megfogalmazottak alapján) a jogászképzésbe a speciálkollégiumok elsődlegesen szemléletformáló, látókörtágító szándékkal kerülnek be. Jobbára az ilyen jellegű tantárgyak ismertetik a környezeti problémákat, a környezeti értékeket és érdekeket, a környezet és a gazdaság (pl. ELTE), a környezet és az etika (pl. PPKE) kérdéskörei között feszülő problémákat. Azonban nem kielégítő a helyzet a kiegészítő tudást közvetítő környezeti tárgyak tekintetében.

A környezetjog evidenciája a nem jogi felsőoktatásban

Összetettebb kérdés a nem jogtudományokat hallgatók esetében. Itt megjegyzendő, hogy a felelős döntéseket hozó állampolgároknak – mindegy, hogy milyen felsőoktatási intézményben tanult – rendelkezniük kell bizonyos nélkülözhetetlen ismeretanyaggal a helyes válaszok meghozatalához. Egyértelmű, hogy az olyan képzések struktúrájának, amelyek az ember és a környezet kapcsolatára valamilyen módon befolyással vannak (legyen akár elméleti, vagy gyakorlati), szerves részét kell, hogy alkossák a környezet-használat, környezetvédelem, egyáltalán a környezetben való létezés jogi alapjainak az ismeretei. Elképzelhetetlen, hogy például környezetmérnöki, vagy környezettudományi szakon, ne kapjon egy leendő diplomás ilyen jellegű oktatást, azonban sajnos van rá példa.

Különösen nagy a felelősség például azokon a szakokon, ahol gazdasági, gazdálkodási szakemberek kerülnek ki a képzés végén és későbbiekben vállalatok, cégek, különböző társaságok felelős beosztottai vagy vezetői lesznek. A vállalatok társadalmi felelőssége a környezet védelmének szempontjából – a termelésorientált piacgazdaság satu módjára szorító versenyében – egyre nagyobb. Nem szabad, hogy a környezethasználók a környezetvédelmet fenyegetésnek, kényszerű rossznak tekintsék, amelynek szigorú szabályrendszere és adott esetben kemény szankciói vannak.

A kutatás módszertana

A kutatás során a magyarországi egyetemi képzéseket vizsgáltuk. A felmérés a felsőoktatás jelenlegi helyzetét mutatja, azonban a bolognai folyamat keretében maga az intézményrendszer is átalakulóban van, így eredményeink mind a környezetjog oktatása, mind az intézmények és szakok tekintetében csak a 2007/2008-as tanév állapotait tükröző pillanatfelvételnak tekinthetők.

Az adat- és információgyűjtéshez az internetet használtuk fel. Az egyes egyetemek honlapjait tanulmányozva kurzusleírásokat, tantervi hálókat elemeztünk. Ezekből gyűjtöttük össze a környezetjogi tantárgyakat. Az adatok valóságtartalmát személyesen és telefonon keresztül is igyekeztünk ellenőrizni – kisebb-nagyobb sikerrel. Az alapvető koncepció szerint a jogász, valamint a környezethez valamilyen módon kapcsolódó oktatás szakjainak tanterveit rendre összegyűjtöttük, majd ezekből válogattuk ki azokat, ahol a keresett tárgyat (a környezetjogi képzést vagy valamelyik válfaját) megtaláltuk. A válogatás eredményét táblázatokban összegeztük. (2. és 4. táblázatok)

Annak érdekében, hogy minél szélesebb körben szerzett információk alapján lehessen a témát elemezni és értékelni, adatgyűjtéssel kezdődött a kutatás. Ehhez kapcsolódóan azonban szükségesnek tartjuk néhány pontban összefoglalni a nehézségeket, amelyekkel szembesültünk.

1. Alapvető problémaként merült fel, hogy a talált adatok megfelelnek-e a valóságnak. A honlapok frissítése ugyanis esetenként elmaradt – így például a Budapesti Corvinus Egyetemen sikerült olyan szakokra bukkannunk, ahol a weblap szerint oktatnak környezetjogot, valójában két éve volt két félévre meghirdetve az adott három kurzus, de már nem vehetőek fel – csak fennmaradt a webes felületen.
2. Gondot okozott a tantárgyakért felelős oktatók megtalálása, elérhetősége, illetve adott esetekben segítőkészsége – tisztelet a kivételnek –, pedig tőlük várhattuk a legtöbb és leghasznosabb információt.
3. Megállapítható, hogy az új rendszer (Bologna-rendszer) bevezetése sok felsőoktatási intézménynek nehézségeket okoz. A BSc szakok tantervei legtöbb helyen már letisztultak, de az MSc képzésekről sokszor nem kaptunk érdemi információt – pedig adott esetben a környezetjog oktatása ezen a szinten kapna helyet. További problémát jelentett, hogy az éppen induló BSc szakokon még csak elsőéves hallgatók vannak, de a tárgy majd harmadéven lesz kötelező – ez esetben jelenleg aktív képzésnek számít-e a környezetjog? Mivel a szak tanterve már elfogadott, két év múlva pedig lesz harmadéves hallgató – úgy tekintettük, hogy igen. A kifizető szakok esetében is figyelembe vettük, hogy van-e még olyan évfolyam, amelyik érintett a kurzus oktatásában.
4. A munka nehézségét fokozta, hogy a vizsgálat csupán a környezetjog (és annak változatos elnevezései) tárgyára összpontosított. A telefonos információszerezés során azonban többször kiderült, hogy az adott szakon kötelező Jogi alaptan, vagy Jogi alapismeretek, esetleg hasonló című tárgyak esetében a tematika nagyban a környezetvédelmi jogra helyezi a hangsúlyt. Csakhogy ez a tantárgy címében nem jelenik meg. Másik gyakori esetként előfordult az is, hogy a tárgynak még a nevéől sem következtethettünk jogi vonatkozású oktatásra, azonban a tantárgyi tematika részletes megvizsgálása kimutatta, hogy a kurzusban feltűnik a környezetjogi téma.

Eredmények

A környezetjog megjelenése a jogi felsőoktatásban

Magyarország felsőoktatási intézményei közül nyolc egyetemen működik jogi kar. Ezek közül hat állami, kettő pedig egyházi (1. táblázat).

1. táblázat Jogászképzés a hazai felsőoktatásban
Table 1. Education of environmental law in Hungarian universities

Állami egyetemek:	Nem állami egyetemek:
DE ÁJK – Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar	SZTE ÁJK – Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
ELTE ÁJK – Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar	SZE DFÁJK – Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar
ME ÁJK – Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar	KGRE ÁJK – Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
PTE ÁJK – Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar	PPKE JÁK – Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar

A felsorolt jogi karok képzési rendszerét (a jogászok képzése megmaradt az osztatlan (ún. „régí”) képzési rendszerben, ezért nem okozott olyan jellegű problémát az eredmények feldolgozása, mint ahogyan a Bologna-rendszerű képzések esetén az eredmények kiértékelése.), a jogászképzés tanterveit vizsgálva kaphatunk egy átfogó képet arról, hogy 2007-ben hazánk jogi szakképzésű hallgatói milyen mértékben részesülnek a környezethez, környezetjoghoz kapcsolódó tudományokból. Az elemzés eredményeit a 2. táblázat összegzi, melyben felsorolásra kerül, hogy a magyar egyetemek jogi karain hol és milyen formában (kötelező, vagy választható) található környezetjogi oktatás. De vizsgáljuk azon tárgyak jelenlétét is, melyek nem konkrétan a környezetjoghoz, hanem inkább a környezetvédelemhez kapcsolódnak, mint például a Vizek védelme az EU-ban című tárgy az ELTE ÁJK-n.

2. táblázat Környezetjogi és környezeti témájú kurzusok a magyarországi jogi egyetemek képzésében

Table 2. Courses on environmental law and sciences in the curricula of law faculties in Hungary

Egyetem	Tárgy	Félév	Kötelező/ fakultatív	Környezetjogi szakjogász- képzés	Doktori Iskolában oktatott tárgy
<i>Állami egyetemek</i>					
DE ÁJK	Környezetjog	8.	Kötelező	van	2 modul
	Környezetjogi gyakorlat	8.	köt. választható		
	Környezetvédelem az Alkotmányban		speciálkollégium		

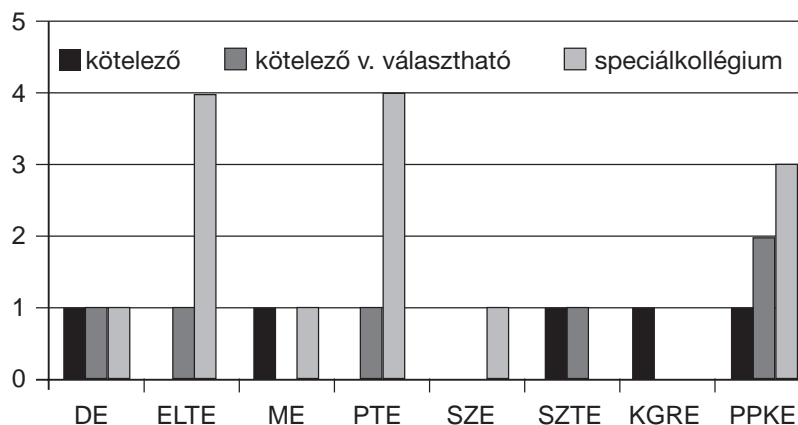
2. táblázat folytatása
Contd. Table 2.

<i>Egyetem</i>	<i>Tárgy</i>	<i>Félév</i>	<i>Kötelező/ fakultatív</i>	<i>Környezetjogi szakjogász- képzés</i>	<i>Doktori Iskolában oktatott tárgy</i>
<i>Állami egyetemek</i>					
ELTE ÁJK	Környezetvédelmi jog és igazgatás	n.a.	Köt. választható		
	Környezetvédelem gazdaságtana		speciálkollégium		
	Környezetmenedzsment		speciálkollégium	van	3 tantárgy
	A vizek védelme az EU-ban és Magyarországon		speciálkollégium		
	Környezetmenedzsment		speciálkollégium		
ME ÁJK	Környezetjog	7.	Kötelező	–	1 tárgy
	Agrár- és környezetvédelmi jogi gyakorlat I–II.		speciálkollégium		
PTE ÁJK	Környezetvédelmi jog	n.a.	speciálkollégium		
	Környezeti jog és politika		köt. választható		
	Az Európai Unió környezeti politikája és esetjoga*		speciálkollégium	–	1 modul
	A környezeti követelmények integrálása az EK termékpolitikájába*		speciálkollégium		
	Magyar környezetjog I. (Általános Rész)*		speciálkollégium		
SZE DFÁJK	A környezeti jog alapjai		speciálkollégium	–	–
SZTE ÁJK	Környezetvédelmi jog	9.	Kötelező	van	–
	Környezetvédelmi jog gyakorlat	9.	köt. választható		
<i>Nem állami egyetemek</i>					
KGRE ÁJK	Környezetvédelmi- és agrárjog I–II.	9. és 10.	Kötelező	–	–
PPKE JÁK	Környezetvédelmi jog I-II.	7. és 8.	Kötelező		
	Környezet és fejlődés	7.	köt. választható		
	Bioetika és környezeti etika I–II.	7. és 8.	köt. választható		
	A környezethez való jog		speciálkollégium	van	1 tárgy
	Az erdőgazdálkodás szerepe az Őrség társadalmában		speciálkollégium		
	Ökológia és politika		speciálkollégium		

(* a 2007/2008. tanév előtt indított kurzusok számára)

A táblázatot vizsgálva számos következtetést vonhatunk le:

1. Első és legfontosabb, hogy szinte minden egyetem jogi karán szerepel a környezetjog oktatása valamilyen tantárgy keretén belül
2. A nyolc kar közül öt teszi kötelezővé a környezetjogot (DE, ME, SZTE, KGRE és PPKE), ezek közül az egyházi egyetemeken két féléves tantárgyként szerepel.
3. Két egyetemen (DE és SZTE) kapcsolódik a kötelező elméleti előadásokhoz kötelezően választható gyakorlat is, míg a ME ÁJK esetében a környezetvédelmi jogi gyakorlat speciálkollégiumként vehető fel.
4. Fontos megállapítás, hogy a joghallgatók számára nem jogi, de környezeti témájú tantárgyak is elérhetőek. Ezen tárgyak legtöbbször speciálkollégiumként vehetőek fel, mint például az ELTE ÁJK-n meghirdetett négy kurzus, vagy a PTE ÁJK-n. A környezeti követelmények integrálása az EK termékpolitikája c. kifutó kurzus. Érdekes, hogy a PPKE JÁK-on két olyan környezeti témájú tárgyat is oktatnak, amelyek kötelezően választhatóak és emellett még három szabadon választható speciálkollégium is van.
5. A magyarországi jogászképzéseket összehasonlítva a környezeti témájú tantárgyak oktatásában a PPKE JÁK jeleskedik (1. ábra), de a PTE ÁJK is kiemelendő. Magyarországon a PPKE JÁK elsőként vezette be a kötelező környezetvédelmi képzést. A joghallgatók képzési követelményei közé a Környezet és fejlődés c. tárgy tudatformáló szerepe miatt került be, a természetesen kötelező Környezetjog I.–II. c. tantárgy mellé. Itt fontos megjegyezni, hogy a Környezetjog c. tárgy két féléven keresztül kötelező a hallgatóknak, míg a legtöbb egyetemen csak egy féléves tárgy – ha egyáltalán jelen van a képzésben. További két kötelezően választható kurzus és három speciálkollégium segíti a joghallgatók környezettudatának alakítását (2. táblázat).

1. ábra A környezeti témájú tantárgyak előfordulása és jellege az egyes egyetemek jogi karán
 Figure 1. Characteristics and appearance of environmental courses at the faculties of law of different universities

A kép teljességéhez hozzátartozik és megjegyzendő, hogy az említett két karon megfigyelhető a magyar felsőoktatásnak az a sajnálatos sajátossága, hogy részben oktatóhoz kötött a tantárgyak jelenléte, intenzitása a képzésben. Egyes oktatók személyes kötődése a környezeti problémák megoldásához, akarata és türelme a témában való elmélyedéséhez sokszor a legfontosabb feltétele annak, hogy oktatásba kerüljenek a környezetjogi tárgyak.

6. A jogi karok közül a SZE DFÁJK-n egy kurzus keretében hallgatható a környezetjog, amely nem is kötelező tárgy. Valamint kiemelendő az ELTE ÁJK, ahol ugyanígy egy kötelezően választható kurzusként szerepel a környezetjog. Ezek alapján elmondható, hogy ezen egyetemek jogi karain kapnak a joghallgatók a legkevesebb ismeretet a környezeti kérdésekről.
7. A 2. táblázat elemzésekor szembeűnő, hogy a környezetjogi kurzusok a jogászképzés tantervében többnyire a 7. félévben, vagy az után szerepelnek. Ennek oka abban keresendő, hogy előbb az alapozó tárgyak oktatására kerül sor és csak később az egyes jogágakra. Másik magyarázata viszont az lehet, hogy előbb ismerkednek meg a hallgatók azokkal a jogterületekkel, amelyekre a környezetjog épül, illetve amely jogterületeken megjelenik – mint például a polgári jog, közigazgatási jog és a büntetőjog – és csak később kapnak egy szintetizáló, több lábon álló, szinte minden területre kiterjedő tárgyat.
8. Fontos kiemelni, hogy a magyarországi jogászképzés után a végzett hallgatóknak van lehetőségük tovább szakosodni. A bíróságokon egyre „népszerűbbek” a környezeti problémákat behatóbban ismerő szakjogászok, így a környezeti problémák gyarapodásával együtt nőtt az igény az ilyen szakemberek képzésére is. Ma már a nyolc jogi kar közül négy helyen szakosodhatnak a végzett jogászok környezetvédelmi képzésre: DE, ELTE, PPKE, SZTE. Mivel a környezeti problémák nem állnak meg a tulajdonok határainál – pl. kerítések, államhatárok – és a szabályozás is egyre szigorúbb, mára elengedhetetlené vált a szakértő jogászok jelenléte. A környezeti károkhöz, szennyezésekhez, természetromboláshoz kapcsolódó ügyeknél a tárgyalóteremben, míg az egyes vállalkozások, cégek megfelelő felkészültségéhez adott esetben helyben is szükség van olyan szakemberre, aki ismeri és érti a szakjogot.
9. A doktori iskolákat sem kihagyva a felsorolásból, a 2. táblázat rámutat arra, hogy az egyes kutatásokban is egyre nagyobb szerepet kap a környezetjog témája. A nyolc karból öt helyen fellelhető a doktori képzésben a környezetvédelmi jogra épülő tantárgy, vagy jobb esetben modul. Érdekes felvetés, hogy azokon az egyetemeken miért nem jelentősebb a doktori iskola környezetjogi orientációja, ahol alapképzésben is intenzívebb a tárgy oktatása? Például SZTE ÁJK, ahol kötelező az alapképzésben a Környezetvédelmi jog c. előadás, kötelezően választható hozzá a gyakorlat, van szakjogi képzés is, de a doktori iskolában nem oktatják.

További érdekességként említhető, hogy miközben a környezetjogi oktatás természettudományos háttérének megalapozásának szükségességét tárgyaljuk, például a DE ÁJK-n beszüntetésre kerültek olyan speciálkollégiumok, amelyek addig kreditálhatóak voltak a joghallgatóknak:

„DE Tanulmányi és Vizsgaszabályzat 14. § (10) bekezdése alapján úgy határozott, hogy a 2006/07. tanév II. félévétől kezdődően az alábbi tárgyak teljesítéséért a Kar nem

ad kreditpontot, tehát a szabadon választható tárgyak terhére sem számolhatók el, és az ösztöndíjatlagra sem számítanak bele: A civilizáció és környezete, Egy új természetképről, Fenntartható fejlődés, Természettörténet, matematika nélkül, Természettudomány és vallás.” Forrás: <http://www.law.klte.hu/jati>

A felsorolt tárgyak mind abba a kategóriába tartoztak, amely erősítésre szorul a jogi karok képzési rendszerében és nem pedig leépítendő. Ugyanakkor szintén Debrecenben, létrehoztak egy Jogi Klinikát a környezetjogi ismeretek terjesztésére, a jogi segítségnyújtás előmozdítására, a környezetjogi kapacitásbővítésre az Észak-alföldi régióban. Mindennek kiemelkedő és központi szerepe lehet a jogi oktatásban és a gyakorlat orientált képzési struktúrában.

A 2. táblázatot kiértékeljük az egyes egyetemek rangsorolása szempontjából is, egy egyszerű mutató alkalmazásával. A környezetjog oktatása esetén, ha kötelező, 3 pontot kapott az adott kar, ha kötelezően választható, 2 pontot, ha szabadon választható, tehát speciálkollégium, akkor pedig 1 pontot. Ha nincs ilyen jellegű kurzus a karon, akkor értelmesszerűen nulla az érték. A nem jogi speciális kollégiumok egyenként egy-egy pontot érnek. Az ily módon történő értékelés eredményét a 3. táblázat mutatja, amelyből kitűnik, hogy a jogi karok közül a négy leginkább „környezettudatos” a PPKE ÁJK, a DE ÁJK, PTE ÁJK és az ELTE ÁJK.

3. táblázat: A jogi karok rangsora a környezetjog oktatásában
Table 3. Order of faculties of law in teaching environmental law

	Környezetjog			Σ	Speciálkollégium	Kjog+speci	Σ	Rangsor
	K	KV	SZV					
DE	3	2	0	5	1		6	2–3–4.
ELTE	0	2	0	2	4		6	2–3–4.
ME	3	0	1	4	0		4	5-6.
PTE	0	2	2	4	2		6	2–3–4.
SZE	0	0	1	1	0		1	8.
SZTE	3	2	0	5	0		5	5–6.
KGRE	3	0	0	3	0		3	7.
PPKE	3	0	1	4	4		8	1.

A fenti számítási módszer nem tökéletes és számos hibával rendelkezik. Például a 2–3–4. helyre került a PTE ÁJK és az ELTE ÁJK, amely karok jogászai elvégezhetik úgy a képzést, hogy nem kapnak kötelezően környezetjogi oktatást – tehát aki nem akarja, nem tanulja. Említett két egyetem helyezését az egyéb környezeti tantárgyaknak köszönheti. Ugyanez nem mondható el a SZTE ÁJK-ról, hiszen itt – nagyon helyesen – csak kötelező és kötelezően választható a környezetjogi tárgy, nem fakultatív és nem érdeklődés kérdése, a rangsorban mégis csak a PTE ÁJK után következik, mert nincsenek egyéb felvehető speciálkollégiumai, amelyek kiegészíthetnék a hallgatók tudását.

Összességében elmondható, hogy a hazai jogászképzésben törekvések mutatkoznak arra, hogy a hallgatók megfelelő szintű környezetjogi képzésben részesüljenek – ám sajnos nem minden egyetemen. Ugyan már az ENSZ által deklarált „Tanulás a fen-n-tartathóságért” (2005-2014) évtized közepén járunk, a jogi egyetemi felsőoktatás nem tük-

rözi a jelmondat mögé bújtatott célokat. Napjainkban, amikor külön jog épül a környezet védelmére és jelenünk, jövőnk múlik az emberek szemléletén, gondolkodásmódján, úgy véljük gondatlanság kihagyni a jogászképzésből ezt a tárgyat. De nem csak kihagyni nem szabad, hanem követve az előremutató példákat, kötelezővé kell tenni a hallgatóknak a környezetjogot, valamint lehetőleg minél több háttértudás bővítésére alkalmas tárggyal kell gyarapítani a felvehető kurzusok repertoárját. Szükséges a kötelező környezetjog mellé beépíteni minimum egy olyan kötelező tárgyat, amely megadja a szükséges természettudományos alapot a téma jogi vonulatának és a természetben való tájékozódásnak az összefűzésére.

A környezetjogi ágak megjelenése a magyarországi egyetemek alapképzési rendszerében

Ahogy azt korábban írtuk, környezetünk állapotából fakadó egyetemes problémáink szükségszerűvé tették, hogy a közoktatáson felül, egy magasabb szintű képzési rendszerben, szervezett keretek között helyet kapjon a környezetünk védelmét alapjaiban meghatározó jogi szabályozások ismerete a nem jogi felsőoktatásban is.

Ezen fejezet feldolgozza és értelmezi – a kutatás egyik eredményeképpen – a magyar felsőoktatás nem jogi alapképzéseiben megjelenő környezetjogi oktatás helyzetét. Az eredmények értelmezése során számos probléma merült fel. Gondot okozott, hogy az egyetemek átálltak az új rendszerre, de a régi képzésben indult szakok – a kifutó szakok – is jelen vannak még a palettán. Tehát a magyar felsőoktatás enyhe kaotikus állapota nem engedte tisztán látni az egyes szakok típusát, így nehezen sorolhatók be egy-egy képzési részbe. Hogy példát is említsünk, a környezettudomány szak nem BSc képzés a Felsőoktatási felvételi tájékoztató 2007 és a felvi.hu adatbázisa szerint. Azonban az egyes egyetemeken BSc szakként van megjelölve (PTE, ELTE) és jelenleg is működő szak, míg másutt nem BSc (NYME, SZTE). A környezettudomány szakot nem tekintetük BSc képzésnek, megkülönböztetés nélkül azonban önálló szakként jelöljük meg.

4. táblázat A magyarországi egyetemek nem jogi alapképzésében megjelenő környezetjogi tárgyak
 Table 4. Courses of environmental law in other-than-law BSc education of Hungarian universities

<i>Intézmény</i>	<i>Szak</i>	<i>Tantárgy</i>	<i>Tantárgy jellege</i>
BCE	Környezetgazdálkodási agrármérnök (BSc)	Környezetjog és az EU agrárpolitikája	K
	Kertészmérnök (BSc)	Környezetvédelmi jogi ismeretek	Szv
BMGE	Környezetmérnök*	Környezeti jog	K
DE	Környezetgazdálkodási agrármérnök (BSc)	Környezetpolitika és környezetjog	K
	Agrármérnök (kifutó)*	Gazdasági és környezeti jog és igazgatás	K
ELTE	Környezettan	Környezeti és gazdasági jog	K
	Környezettudományi (BSc)	Környezeti jog	K
ME	Környezetmérnök (BSc)*	Környezetjog	K
		Környezetjog	Szv
	Környezettan (MSc)	Jogi ismeretek	K
	Erdőmérnök (MSc)		K
	Környezetmérnök (BSc)	Környezeti szakigazgatási és jogi ismeretek	
	Okleveles környezet-tudományi szak		
	Vadgazda mérnök (BSc)		
Környezetgazdálkodási agrármérnök (BSc)	Környezeti jog	K	
PE	Környezettan (BSc)	Környezetjog	
	Környezetmérnök (BSc)	Környezetjogi ismeretek	
	Környezetmérnök (MSc)	Jogi ismeretek és környezetjog	K
	Környezetgazdálkodási agrármérnök (BSc)	Környezeti jog	
PTE	Környezetmérnök	Környezetjog védelmének fejlődése	K
	Környezettan (BSc)	Környezetvédelem jogi irányítása és szabályozása	
	Környezettudományi	Környezeti jogi igazgatás	
SZE	Környezetmérnök	Környezetjog és igazgatás	
SZTE	Környezetmérnöki (BSc)	Környezetjog, intézmények	K
	Környezetminősítő és környezeti kockázat-becslő	Környezetvédelmi jog és igazgatás - EU és lokális	K
	Környezettan (BSc)	Környezeti jogi alapismeretek	K
	Környezettudományi	Környezet és természetvédelmi jog	K
SZIE	Környezetgazdálkodási agrármérnöki (BSc)	Környezetpolitika és jog	K
	(ezen tárgyak nem voltak szakokhoz rendelve)	Környezetjog és intézményrendszere	
		Környezetjog és környezetvédelmi szakigazgatás	
	Gazdasági és környezetvédelmi jog		

* az említett tantárgy a szak környezeti szakirányán vehető fel.

(BCE = Budapesti Corvinus Egyetem; BME = Budapesti Műszaki és Gazdaság-tudományi Egyetem; DE = Debreceni Egyetem; ELTE = Eötvös Lóránt Tudományegyetem; ME = Miskolci Egyetem; NYME = Nyugat-Magyarországi Egyetem; PE = Pannon Egyetem; PTE = Pécsi Tudományegyetem; SZE = Széchenyi István Egyetem; SZTE = Szegedi Tudományegyetem; SZIE = Szent István Egyetem)

A felmérés során fény derült arra, hogy az egyetemek nem jogi és nem tanári képzésében csak azokon a szakokon – és ott sem mindenhol – jellemző a környezetjog oktatása, ahol az szervesen kapcsolódik a szak tárgyához. A 4. táblázatban összegezzük és felsoroljuk az egyes egyetemek azon szakjait, ahol oktatott tárgyként a környezetjog megjelenik. Az alábbi szakokon jelenik meg a környezetjog:

- Agrármérnöki (osztatlan képzési rendszer – kifutó)
- Kertészmérnök (BSc)
- Környezetgazdálkodási agrármérnök (BSc)
- Környezetmérnök (BSc + MSc)
- Környezettan (BSc)
- Környezettudományi

A Felsőoktatási felvételi tájékoztató 2007 megkülönböztet képzési területeket, többek között agrár, gazdasági, műszaki, természettudományos képzési területekre sorolja be az alapszakokat. Említett területeken összesen 19 olyan szakot számoltunk meg (a biomérnöktől a földtudományi alapszakig), ahol véleményünk szerint kötelező érvényű kellene, hogy legyen a környezetjog oktatása. Ezekből mindössze hat szakon van ilyen kurzus, ami alig egyharmados arányt jelent. Ha még azt is figyelembe vesszük, hogy az agrármérnöki szak kifutó képzés, a környezettudományi pedig nem jelenik meg a BSc szakok között, akkor a 19-ből csak 4 szak számít.

Érdekes megvizsgálni, hogy mely szakokon jelenik meg leggyakrabban a környezetjog, mint tantárgy? Az 5. táblázat mutatja sorrendben az alapképzési szakokat, annak megfelelően, hol a leggyakoribb a tantárgy előfordulása. Ezek alapján elmondható, hogy a környezetgazdálkodási agrármérnök és a környezettudományi szakon mindenhol, a környezetmérnöki és a környezettan szakokon pedig egy-egy kivétellel, majdnem mindenhol szerepel a tantervben a környezetjog! Ez nem azt jelenti, hogy a kimaradó egyetemeken – ahol ugyan van az említett szakoknak képzése, de nincs környezetjogi tárgy –, valóban nem kapnak ilyen témájú képzést a hallgatók. Például a környezetmérnöki képzés esetében a SZIE-en is kötelező a Jog és közigazgatási ismeretek c. kurzus, csak mivel a tárgy nevében nem szerepel a környezet, mint jelző, nem került be az adatbázisba. De előfordul, hogy a tantárgynak még a neve sem igazán utal arra, hogy környezetjogi témát is érint a kurzus, mégis szerepel a tematikában (pl. a Pannon Egyetem „Környezetfejlesztés” című tárgya).

Általánosan elmondható, hogy amely egyetemen működik a környezetjog oktatása, ott elsősorban az agrár (környezetgazdálkodási agrármérnök), a műszaki (környezetmérnök) és a természettudományos (környezettan) képzéseken valósul meg, de ott szinte kivétel nélkül. A cél azonban az lenne, hogy konkrétan a környezetjog legalább azokon a szakokon legyen kötelező tárgy, ahol a szak intenzíven kapcsolódik a környezeti témához. Az egyéb szakokon bevezetésre kerülhetne egy új tantárgy, amelyre az összegzésben javaslatot teszünk.

5. táblázat A környezetjogi tantárgy szakonkénti megoszlása
 Table 5. Distribution of environmental law courses in different BSc specializations

Szak	Mely egyetemi alapképzésen oktatják...	
	...a környezetjogot?	... a szakot összesen?
Környezetmérnök	7	8 (11)
Környezettan	5	6 (11)
Környezetgazdálkodási agrármérnök	5	5 (8)
Környezettudomány	3	3 (n.a.)
Agrármérnök	1	4 (4)
Kertészmérnök	1	4 (6)
Összesen	23	30 (40)

Zárójelben az a szám szerepel, ahány helyen oktatják az adott szakot az egyetemek és a főiskolák együtt.

A környezetjog megjelenése a magyarországi egyetemek szakképzési rendszerében

Megvizsgáltuk a szakirányú továbbképzési lehetőségeket a nem jogi képzések esetén is, csakúgy, mint a szakjogász-képzést is a jogászok ügyében. Az eredményt a 6. táblázat tartalmazza. A felvi.hu oldalait böngészve látható, hogy szinte minden egyetemen van lehetőség valamilyen továbbképzésre, az említett táblázatból pedig kiderül, hogy hol kapcsolódik a környezeti szakképzéshez környezetjogi oktatás.

Alábbi szakirányú továbbképzések esetén találtunk a képzési tematikában környezetjogi tárgyat:

- környezetvédelmi (4 helyen)
- környezetirányítási szakértő (2 helyen)
- környezetgazdálkodási (2 helyen)
- környezetvédelmi igazgatás
- környezeti menedzsment
- környezettechnológia
- növényvédelmi szakmérnök
- környezetvédő

Jellemzően meghatározzák az egyes egyetemek azt, hogy milyen diplomával vehető fel a szakirányú továbbképzés. Ezek alapján van olyan képzés, amelyet bármilyen felsőfokú diplomával (egyetemi vagy főiskolai) rendelkező felvehet (BCE), de van olyan is, amely specializált pl. mérnöki diplomához kötött (PE MK, SZIE YMÉK).

6. táblázat A környezetjogi tárgyak megjelenése a nem jogi szakirányú továbbképzésekben
 Table 6 Appearance of courses of environmental law in other-than-law postgradual education

<i>Intézmény</i>	<i>Kar</i>	<i>Szakirányú továbbképzés neve</i>	<i>Tantárgy</i>	<i>Félévek száma</i>
Budapesti Corvinus Egyetem	Közigazgatás-tudományi Kar	Környezetvédelmi igazgatás	Környezetvédelmi igazgatás és jog	4
	Közgazdaságtudományi Kar	Környezeti menedzsment	Környezeti jog	4
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem	Gazdaság- és Társadalom-tudományi Kar	Környezetirányítási szakértő	Környezeti jog	4
	Vegyésmérnöki és Biomérnöki Kar	Környezetvédelmi	(külön a szakterületek jogai)	4
Debreceni Egyetem	Mezőgazdaságtudományi Kar	Környezettechnológiai	Környezetjog és igazgatás	4
	Mezőgazdaságtudományi Kar	Növényvédelmi szakmérnök	Hazai és nemzetközi környezetjog	4
Miskolci Egyetem	Műszaki Agrártudományi Kar	Környezetvédelmi	Környezetvédelem szervezete, jogszabályai	4+1
Pannon Egyetem	Mérnöki Kar	Környezetirányítási szakértő	Magyarországi és EU-s környezetjog és intézményrendszer	4
		Környezetvédelmi	Jog a környezetvédelemben	4
Szegedi Tudományegyetem	Természet-tudományi Kar	Környezetvédő	Környezet és természetvédelmi jog	4
Szent István Egyetem	Gépészmérnöki Kar	Környezetvédelmi	-----	4
	Mezőgazdaság- és Környezet-tudományi Kar	Mezőgazdasági környezetgazdálkodási	Környezetgazdálkodás társadalmi, szervezeti és jogi kérdései	4
	Ybl Miklós Építés-tudományi Kar	Környezetgazdálkodási	Környezetjogi kérdések	5

A környezetjog oktatásának szempontjából fontos, hogy a szakirányú továbbképzéseken a tematikákban többnyire csak kötelező tárgyak szerepelnek, tehát a környezetjog is kötelező a 6. táblázat képzéseiben résztvevőnek. Továbbá igaz az is, hogy akik a képzési rendszer leginkább specializált szintjére jelentkeznek, nem biztos, hogy átfogó szemléletű környezetjogi kurzust kapnak, hanem adott esetben valamely szakterület jogszabályaihoz kapcsolódó tárgyat hallgatnak – pl. vizes szakirányon a Vízgazdálkodási törvény, a hulladékos vonalon pedig a Hulladékgyűjtés és hulladékkezelés törvény szabályrendszere lesz a hangsúlyos.

Magától értetődőnek tűnik, hogy a szakképzések esetében a környezetjogot csak azokon a szakirányú képzéseken oktassák, ahol azt a szakképzés irányultsága megkívánja. A jogi és természettudományos alaptudás pedig elvárható a korábbi képzésekből. A szemléletformálásnak nem a leginkább specializált oktatási területen kell megvalósulnia. A kötelezőség pedig ezen a szinten a legkevésbé értelmezhető, hiszen már a közép- és felsőfokú képzés is fakultatív jellegű, a szakirányú továbbképzésekre pedig még inkább igaz ez.

Következtetések

A fenntartható társadalom eszméjének megvalósulásához szükséges a bioszféra fejlődőképességének megőrzése éppúgy, mint a megfelelő gazdasági ellenőrzés és szabályozás, valamint a társadalom önszabályozása is. A szükséges mértékű biodiverzitás fenntartásához szükséges a felelős közép-hosszútávú, rendszerszemléletű gondolkodás a társadalom és az egyén részéről. Környezetünk dinamikus stabilitását elősegítendően meg kell tudni akadályozni az egyéni, vagy társadalmi érdekek túlkapásait. Mindehhez elengedhetetlen a „természet- és környezetvédelem jogi és gazdasági eszközökkel történő megvalósítása, valamint a társadalom etikai, magatartásbeli normáinak elterjesztése az oktatás és nevelés valamennyi területén keresztül” A felelős döntéshozatalhoz komoly tudásra van szükség, amely megfelelő szemléletű oktatási rendszerben elsajátítható.

Különösen fontos a környezetet érintő tevékenységek kötelezően kikényszeríthető normáit definiáló környezeti jog adekvát kialakítása (jogalkotás) és implementációja (jogalkalmazás), valamint ezeknek a normáknak széleskörű, – de legalább a környezet-használatokkal hivatásszerűen foglalkozókra kiterjedő – alapos ismerete. Ennek feltétele a jogász hallgatók környezeti oktatásának megfelelő színvonala, illetve a különböző környezeti szakok kurrikulumban a környezeti jog megjelenése. Vizsgálatunk arra terjedt ki, hogy a 2007/2008-as tanévre vonatkozóan a hazai felsőoktatási intézményekben hogyan jelentek meg az ehhez szükséges tárgyak.

A kutatás során megállapítottuk, hogy a környezetjog jelen van a hazai felsőoktatásban, és ezen belül a jogászképzésben, de nagyon változatos a hangsúlya és az oktatás intenzitása, az egyes egyetemeken végzett jogászok különböző mértékben lehetnek birtokában a környezetjogi ismereteknek. A jogi karokon felvehető kiegészítő tárgyak témája ugyancsak igen sokszínű, teljesen eltérő tudással végezhetnek még az azonos terület iránt érdeklődő, és környezeti tárgyakat felvevő hallgatók is. Ez abból a szempontból jelenthet problémát, hogy a munkáltatók nem számíthatnak többé-kevésbé biztosan a környezetjog készségszintű ismeretére a végzett hallgatók esetében, a környezeti jog területén ráadásul még az egyre szélesebb körben figyelembe vett intézményi rangsorok sem irányadóak. Mint láttuk, az ilyen rangsorok szinte mindegyikében az élmezőnyben végzett, és általában szakmailag a legerősebbnek tekintett ELTE ÁJK a környezeti jog oktatását illetően inkább az intézmények közép- vagy alsó-középmezőnyében foglal helyet, az onnan kikerülő diákok környezeti jogi ismeretei tehát kevésbé mélyek lehetnek, mint egyes, más szempontból hátrébb rangsorolt egyetemek végzőseinél.

Bár időbeli vizsgálatokat nem végeztünk, a jelenlegi adatokból az látszik, hogy sajnos nem egyértelműen a környezetjog oktatásának erősödése a tendencia (pl. a Debreceni Egyetemen kreditmentessé váló tárgyak, vagy a kifutó agrármérnöki és környezet-tudományi szakok). Úgy véljük, hogy mindenképpen az ezzel ellentétes folyamatoknak

kellene dominálniuk, és mind a jogászképzés keretében a környezeti tárgyak oktatásának, mind a nem jogászok körében a környezeti jog átadásának erősödnie kell, figyelembe véve a környezeti kérdések iránti egyre növekvő nemzetközi figyelmet.

Ugyancsak feltűnő jelenség, hogy az oktatás során – legalábbis ami jogászképzést illeti – az elméleti képzésen van a hangsúly, gyakorlatok csak kevés helyen kötődnek a tárgyhoz, pedig ez rendkívül fontos volna. A felsőoktatás tömegesedése az elmúlt másfél évtizedben egyébként is a könnyebben megszervezhető, kevesebb oktatóval leadható elméleti órák, előadások térnyerését hozta magával a szemináriumok, gyakorlatok rovására. A környezetjog oktatása véleményünk szerint csak akkor válhat sikeressé, ha az elméleti képzés mellett lehetőség nyílik a hallgatók számára, hogy konkrét ügyek, tapasztalatok, helyi konfliktusok megismerése révén beleláthassanak a környezetjog gyakorlati problémáiba is.

Javaslatok, illetve a továbblépés lehetséges irányai

A fentebb említett problémák orvoslására a következőket látjuk kívánatosnak. Az intézményi autonómia szem előtt tartása mellett érdemes lehet a harmonizáció irányába vinni az egyes egyetemek környezeti képzését. Különösen fontos ez a jogi karok környezetjogi képzése tekintetében, az egyes egyetemeken végzett joghallgatók környezetjogi ismereteit illetően kívánatosnak tartjuk az ismeretek konvergenciáját. Ezzel párhuzamosan a környezeti oktatás általános megerősítését is előnyösnek tartanánk. A jogi karok esetében részben a szabadon választható, és kiegészítő (nem jogi) környezeti tárgyak választékának bővítésével, részben pedig az európai és nemzetközi környezetjog intenzívebb megjelenítésével az oktatásban – ami nemzetközi viszonylatban is erősíthetné a magyar joghallgatók esélyeit a munkaerőpiacon. Szükségesnek látjuk a gyakorlati tárgyak oktatásban való határozottabb megjelenítését, speciális kollégiumok, vagy a (környezetjogi) főtárgyhoz kötődő szeminárium, gyakorlat keretében.

Ugyancsak felvetődik egy általános, komplex, jogi és nem jogi szakokon egyaránt oktatott környezeti tárgy bevezetésének szükségessége, ami összehangolja a különböző szakok hallgatóinak környezeti ismereteit – meghagyva természetesen a lehetőséget arra, hogy az adott szak speciális igényeinek megfelelően az alapismereteket különböző sajátos területekkel egészítsék ki az egyes intézmények. Ez a tantárgy az alapozó tárgyakkal egy sorban – tehát a tudásanyag alappilléreként – jelenhet meg. Tematikája több oldalról közelítené meg globalizálódó világunk jelenlegi gazdasági-társadalmi-természeti problémáit, magyarázattal és megoldási lehetőségekkel gazdagítva tudásunkat annak érdekében, hogy alapvető összefüggésekkel, jogokkal, fogalmakkal tisztába kerüljenek a hallgatók, és felismerjék saját felelősségüket és cselekedeteik jelentőségét a környezeti krízis megoldásában. A gondolat egy ilyen tantárgyról nem új keletű, de egyre inkább sürgető a megvalósítása. Jól tudjuk, hogy az alulról jövő kezdeményezések lehetnek igazán hatékonyak, ezért a paradigmaváltás során az egyének szemlélete, az egyének alkalmazkodó készsége döntő fontosságú lehet.

Egy ilyen komplex, innovatív tárgy a fogalmi tisztázásoktól kiindulva (rendszer-szemlélet, a bioszféra alapvető működése, a fenntartható fejlődés fogalma, stb.) rámutatna a jelenlegi problémák kialakulásának okaira, közelebb hoz a megtapasztaláshoz,

felhívja a figyelmet, hogy globális érdek a megoldások keresése és megvalósítása, ugyanis alapvető gond, hogy nem érezzük magunkénak a válság tüneteit, a kollektív tapasztalat hiányzik. Ugyanígy rávilágíthat bizonyos jogainkra, amelyeket gyakran úgy sértenek meg, hogy mi nem is tudunk róla, mert nem tudjuk, hogy van ilyen. Az alapvető emberi és állampolgári jogokon túl elsősorban a környezeti jogok megismertetését tartalmazza, annak érdekében, hogy aktív, a döntéshozatalba bekapcsolódni kész és képes végzősök kerüljenek ki az egyetemekről, akik hajlandók az aktív állampolgárság, a demokratikus eszmék megvalósítására környezeti és más ügyekben egyaránt. Része lehet egy ilyen tárgynak a környezetetikai és morális civilizációs kérdések felvetése.

A következtetések levonása után fel kell vázolni az egyéni megoldási lehetőségeket és a cselekvési lehetőségeket. El kell érni, hogy minden állampolgár magáénak és szívügyének tekintse környezetének védelmét és önként, belső indíttatásból, ne pedig kényszer befolyása alatt cselekedjen. A komplex szemléletben való gondolkodást nem lehet tanítani – hosszú évek gyűjtögető munkájának és kellő mértékű nyitottságnak az eredményeképp alakulhat ki bennünk. Azonban ha a kezdeti, alapozó lépéseket sem tesszük meg, semmi esélyünk egészében látni a világ helyzetét.

Irodalom

Felsőoktatási felvételi tájékoztató 2007.

HAJNAL K. 2006: A fenntartható fejlődés elméleti kérdései és alkalmazása a településfejlesztésben, Doktori disszertáció kézirat

VÁSÁRHELYI T., VICTOR A. (szerk.) 2003: Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, Budapest

<http://www.law.klte.hu/jati>

<http://www.okm.gov.hu/main.php?folderID=638&articleID=4265&ctag=articlelist&iid=1>

THE ATTITUDE/SITUATION OF THE ENVIRONMENTAL LAW ON THE HUNGARIAN UNIVERSITIES

Olga CSAPÓ¹, Benedek JÁVOR²

¹University of Pécs, Faculty of Sciences, Doctoral School of Earth Sciences
H-7624 Pécs, 6 Ifjúság Str. E-mail: csapo.olga@gmail.com

²Pázmány Péter Catholic University, Faculty of Law and Political Sciences,
Department of Environmental and Economic Law
H-1088 Budapest, 28 Szentkirályi Str. E-mail: bjavor@jak.ppke.hu

Keywords: higher education, environmental law, environmental awareness, sustainable development

By examining the training of different Hungarian universities, we get to know how important environmental awareness is in their education. At some universities the teaching of environmental law is very intensive while at others it is not an important subject. It would be favourable to widen the knowledge of environmental issues in case of law students and to provide a good basis in law for students of different (other) sciences. It is advisable to bridge the gap between the two different study areas by developing, introducing and putting into practice a new, complex and interdisciplinary subject. It is necessary to achieve nature and environmental protection by both legislative and economic means, in every spheres of education.